

PRILOG PROUČAVANJU SAOBRAĆAJA U
DOLINI RIJEKE BOSNE: SKELE U BLIZINI SELA
BIČER I DESETNIK U XVIII ST.

Prijelaz preko rijeke Bosne u osmanskom periodu pretežno se obavljao čamcima i ostalim manjim plovnim objektima na specijalno određenim mjestima, koja su bila poznata kao riječni „brodovi“ ili skele. Nedostatak mostova i zadovoljavanje komunikacionih potreba stanovništva bili su osnovni razlozi za organizirano uspostavljanje ove vrste kontakta između dvije obale. Značaj skela u odvijanju saobraćaja u dolini Bosne posebno dolazi do izražaja ako se ima u vidu da je do sada u nauci na cijelom toku rijeke u osmanskom periodu utvrđeno postojanje samo nekoliko mostova.¹ Riječni prijelazi na Bosni su, i pored njihove važnosti, obrađeni samo u najosnovnijim crtama.² Osim podataka o imenima manjeg broja

- 1 Usp. Hamdija Kreševljaković, „Saobraćaj u dolini rijeke Bosne”, Napredak:Hrvatski narodni kalendar, Hrvatsko kulturno društvo „Napredak“, Sarajevo, 1948., str. 143 (Dalje: H. Kreševljaković, Saobraćaj); Džemal Čelić i Mehmed Mujezinović, Stari mostovi u Bosni i Hercegovini, Sarajevo-Publishing, 1998., str. 74 (Dalje: Dž. Čelić i M. Mujezinović, Stari mostovi)
- 2 Dosada su u literaturi samo nabrojani prijelazi preko Bosne kod Zenice, Vranduka, Žepča, Kotorskog, Šamca, Maglaja i neubiciranogsela „Pejker“ (Usp. H. Kreševljaković, Saobraćaj, str. 74; Dž. Čelić i M. Mujezinović, Stari mostovi, str. 314). Konkretni podaci o njihovom nastanku i djelatnosti nisu istraženi. U ovom radu mi smo odlučili obraditi samo pitanje dosada nepoznatih skela u Bičeru i Desetniku. Međutim u izvorima se mogu pronaći podaci i o drugim riječnim prijelazima preko Bosne koji se u literaturi, također, ne navode. U mjestu Tetovo na rijeci Bosni za prijevoz putnika lađom neposredno su bili zaduženi stanovnici sela Gradčanica u Brodskoj nahiji. Oni su iz svojih sredstva popravljali dotrajale lađe i održavali ih. Radi obavljanja ove službe oni su, prema carskoj zapovijesti od 973. godine (1565-1566.), bili oslobođeni od čerahorluka, avarizi - divanije, ukonačivanja vojvoda i od svih običajnih nameta. (Usp. Adem Handžić, Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine, sv. I/2, Bošnjački institut Zürich - Odjel Sarajevo i Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2000., str. 112.-Dalje: A. Handžić, Opširni popis I/2). U drugoj polovini XVIII stoljeća mostovi u Visokom, Kaknju i samoj Zenici bili su porušeni usljed jedne jake poplave. Na mjestu porušениh mostova bile su organizirane skele, kako se ne bi nanosila šteta prijelazu stanovništva. (GHB, *Sidžil* br. 21, str. 39)

skela, u literaturi skoro i da nema podataka o načinu njihovog funkcioniranja, osobama koje su obavljale prijevoz i uživale prihode sa skela, kao ni o problemima s kojima su se one u svom radu susretale.

Skele u selima Bičer i Desetnik do sada u nauci nisu bile poznate. Posebno su zanimljive zbog toga što su na njima saobraćali vakufski čamci, a od prihoda koje je donosio prijevoz robe i putnika preko rijeke bila je finansirana džamija u selu Bičer. Pomaganje putnika bio je, inače, jedan od važnih ciljeva brojnih vakufa širom Bosanskog ejaleta. Međutim slučajevi uvakufljavanja čamaca, kao i izdržavanje nekog od vakufskih objekata od ostvarenog prihoda, bilo je na ovim prostorima izuzetno rijetko. Primjer skela u Bičeru i Desetniku zbog toga su posebno značajni, kako za proučavanje saobraćaja u dolini Bosne tako i za povijest vakufa na prostoru Bosanskog ejaleta. Nekoliko dokumenata sačuvanih u sidžilu sarajevskog šerijatskog suda za 1195. i 1196. godinu (1780.-1782.)³ omogućavaju nam da utvrdimo lica koja su u XVIII stoljeću uživala prihod sa ovih skela, način na koji su one funkcionirale te sporove koji su se oko njih odvijali, što je bilo odraz općenito lošeg stanja u spahijskoj organizaciji i vakufima u Bosni u to vrijeme.

Izvori o skelama Bičer i Desetnik, koji su nama poslužili kao osnova za ovaj rad, i ranije su bili primjećeni, s tim da je njihov bogati sadržaj bio kratko sveden na par rečenica i upotrijebljen u drugačijem kontekstu. Zbog toga nam literatura, osim upute na građu koju je trebalo analizirati, nije bila od velike pomoći pri rasvjetljavanju pitanja riječnih prijelaza u Bičeru i Desetniku. Navedeni izvori bili su prepoznati kao dokumenti o dvije skele u selu Pejker, koje autori, kako sami ističu, nisu mogli pobliže odrediti, a ne kao dokumenti o dvije skele u dva različita sela - Bičeru i Desetniku. U detaljniju analizu izvora nije se ulazilo. Podaci koje nam daje literatura ukratko se svode na konstataciju da je „neki hadži Mehmed iz sela Pejker uvakufio prihod od dvije skele na rijeci Bosni u istom selu, od čega se imalo imamu mjesne džamije isplaćivati po dvije akče dnevno preko ramazana za teraviju“.⁴

---

3 GHB, *Sidžil* br. 21, str. 37, 38, 39

4 Dž. Čelić i M. Mujezinović, *Stari mostovi*, str. 314

1. Ubikacija sela „Pejker“

Bliža ubikacija sela, koje je do sada u literaturi bilo poznato samo kao Pejker u okviru zeničke nahije, prvi je problem koji je potrebno riješiti da bi se rasvijetlilo pitanje skele koja se ovdje nalazila. Postojanje sela Pejker na području zeničke nahije nije potvrđeno u osmanskim katastarskim popisnim defterima i ostaloj relevantnoj izvornoj građi. Isto tako, selo pod tim nazivom nije navedeno ni u jednom od popisa naseljenih mjesta koji su rađeni od kraja XIX stoljeća do najnovijeg doba.⁵ Podatak o Pejkeru nalazimo u literaturi jedino kod Džemala Čelića i Mehmeda Mujezinovića. Rezultat je to pogrešnog čitanja, pa prema tome, selo nije nikad ni moglo biti ubicirano. Ime sela napisano je prilično neobično⁶, pa je u skladu s osmanskim grafijom, bilo moguće čitanje u više različitih varijanti.⁷ Najvjerovatnija varijanta je „Bičer“. Selo pod ovim imenom u brodskoj nahiji navodi se još 1604. godine u opširnom popisu bosanskog sandžaka.⁸ Ovo selo danas se zove Bičer, a nalazi se zapadno od Kaknja, od kojeg je udaljeno oko tri kilometra.⁹

2. Da li su se u Bičeru nalazile dvije skele?

U okolini sela Bičer odvijao se u osmanskom periodu relativno intenzivan saobraćaj. Na to nam, prije svega, ukazuje postojanje skele na rijeci Bosni, u neposrednoj blizini sela. Međutim podatak iz literature da

---

5 Usp. *Ortschafts - und Bevölkerungs - Statistik von Bosnien und Hercegovina: Štatistika miesta i pučanstva Bosne i Hercegovine*, Aemtliche Ausgabe - Službeno izdanje, Sarajevo, 1880. Die Ergebnisse der Volkszählung in Bosnien und der Hercegovina vom 10. Oktober 1910-zusammengestellt vom Statistischen Department der Landesregierung mit einer Übersichtskarte der Konfessionen, herausgegeben von der Landesregierung für Bosnien und die Hercegovina, Sarajevo, 1912; Dr. Salamon Konforti, *Naseljena mjesta u SR BiH sa teritorijalnim rasporedom određenih društvenih i privrednih djelatnosti* - stanje 1. januara 1979. , NIŠRO „Oslobodenje“, Sarajevo, 1979. (Dalje: S. Konforti, *Naseljena mjesta*)

6 Kao „ba ya kef ra“. U rukopisima na osmanskome jeziku bilo je vrlo lahko pročitati „pa“ umjesto „ba“. Zbog te pogreške u literaturi je i nastala varijanta Pejker.

7 Npr. moguće su sljedeće varijante: Bejker, Bijker, Biker, Bičer. Ukoliko se „ba“ pročita kao „pa“, onda su bili mogući i oblici Pejker, Pijker, Piker, Pičer.

8 Adem Handžić, *Opširni popis I/2*, str. 182

9 Salamon Konforti, *Naseljena mjesta*, str. 28

su se kod navodnog Pejкера - odnosno u našem čitanju Bičera - nalazile čak dvije skele, potrebno je, ipak, uzeti s rezervom.¹⁰ Radilo se o ataru samo jednog sela, pa bi postojanje dvije konkurentne skele na tako malom području bilo, u najmanju ruku, nepotrebno. U izvorima nalazimo i potvrdu za ovakvu pretpostavku. Analizom dokumenata koji se nalaze u sidžilu sarajevskog kadije za 1195. i 1196. godinu (1780.-1782.), utvrdili smo da su vakufu džamije koju je hadži Mehmed podigao u Bičeru zaista pripadali prihodi od čamaca koji su saobraćali na dvije različite skele. Jedna od njih nalazila se u blizini sela Bičer, dok je druga bila smještena u okolici sela Desetnik.¹¹ Navodi o dvije skele na području Bičera, koji se, također, pozivaju na podatke iz istog sidžila, po svemu sudeći su rezultat pogrešne interpretacije izvora. Na ovakav zaključak navode nas podaci iz hudžeta o sporu oko prava korištenja prihoda skela u selima Bičer i Desetnik, koji je 1781. godine sastavio tadašnji sarajevski kadija. U ovom dokumentu se na više mjesta navode „prijelazi u blizini sela Bičer i Desetnik“ ili samo „spomenuti prijelazi“, bez preciziranja o kojem se broju prijelaza zaista radi. Nakon što je proveden sudski postupak i saslušane izjave obje strane, sud je donio odluku u kojoj se eksplicitno navodi da se „spomenuta dva prijelaza koja se nalaze u selima Bičer i Desetnik uzapte za časni vakuf i, kao i ranije, koriste na način vakfijeta“.¹² Iz ovoga se jasno vidi da se jedan prijelaz nalazilo u Bičeru, a drugi u Desetniku, te da podaci o dva prijelaza u Bičeru nemaju podlogu u izvorima.

3. Nastanak skela u Bičeru i Desetniku

Tačnu godinu nastanka skela u Bičeru i Desetniku teško je sa sigurnošću utvrditi. Međutim zahvaljujući prijepisima dva fermama i jednog hudždžeta iz 1781. godine, možemo, ako ništa drugo, suziti vremenski okvir u kojem treba tražiti podatke o njihovom postanku i utvrditi kada se skele u Bičeru i Desetniku najranije spominju u izvorima te da li postoji realna mogućnost o postojanju ovih skela i prije godine kada je njihovo postojanje prvi put zabilježeno.

10 Dž. Čelić i M. Mujezinović, *Stari mostovi*, str. 314

11 Desetnik je u opširnom popisu Bosanskog sandžaka iz 1604. godine popisan u okviru brodske nahije. (Usp. A. Handžić, *Opširni popis I/2*, str. 183). Nalazi se u okolici Kaknja, od kojeg je udaljen oko 10 km. (Usp. Salamon Konforti, *Naseljena mjesta*, str. 91)

12 GHB, *Sidžil* br. 21, str. 38

Skele u Bičeru i Desetniku nisu bile zabilježene u osmanskim katastarskim popisima brodske nahije. Međutim to što ih ne nalazimo u defterima ne znači obavezno da one nisu ni postojale. Na takav zaključak upućuje nas jedan ferman iz 1781. godine koji u sebi sadrži izvod iz izvještaja ranijeg defteri - emina o prihodima Bičera i Desetnika. U njemu se navodi da su sela Bičer i Desetnik posebno popisana. Prihodi Bičera iznosili su 7000, a Desetnika 10.900 akči. Pristojba za prijelaz od lađi, kako se u izvoru navodi, nije bila „otvoreno“ popisana pod prihodima spomenutih sela.¹³ Uprkos tome što prihoda od prijelaza nije bilo u defteru, kod Bičera i Desetnika je u to vrijeme sigurno obavljan prijevoz čamcima preko Bosne, što zaključujemo na osnovu činjenice da se upravo 1781. godine odvijao spor oko navedenih skela između hadži Mehmeda i spahije Saliha Obralića.¹⁴ Ove skele ne navode se ni u opširnom popisu bosanskog sandžaka iz 1604. godine, ali u njemu nalazimo podatke da su sela Bičer i Desetnik postojala početkom XVII stoljeća. U ovom defteru, ukupni prihodi Bičera su, isto kao i prema fermanu iz 1781. godine, iznosili 7000, a Desetnika 10.900 akči.¹⁵

Prvi siguran podatak o postojanju skela u Bičeru i Desetniku zabilježen je 1781. godine. Hadži Mehmed je tada na šerijatskom sudu izjavio da je njegov dedo Abdi-spahija još 1137./1724-1725. godine dao da se u blizini spomenutih sela ponovo izgrade čamci na kod naroda poznatim prijelazima preko rijeke Bosne, koji su mu dodijeljeni uz dozvolu *sahibi - erza*.¹⁶ Prema tome, 1724.-1725. godina najraniji je podatak, kojim raspoložemo, o izgradnji čamaca na prijelazima kod Bičera i Desetnika. Ali treba istaći da je evidentno i da se radilo samo o obnavljanju saobraćajnih aktivnosti na ovim mjestima, jer su i prije ove godine postojali čamci koji su propali zbog dotrajalosti ili su bili uništeni. Tada su skele vjerovatno jedan duži period bile izvan funkcije, budući da je za popravku i gradnju novih čamaca bilo potrebno poprilično vremena, o čemu nam svjedoče slični slučajevi u drugim dijelovima Carstva.¹⁷

---

13 *Ibidem*, str. 39

14 *Ibidem*, str. 38

15 A. Handžić, *Opširni popis* I/2, str 182-183.

16 GHB, *Sidžil* br. 21, str. 38

17 Usp. Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Şebircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 31, İzmir, 1984, str. 112. (Dajle: C. Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda*)

4. Skele u Bičeru i Desetniku od 1724-1725. godine do osnivanja Mehmed-efendijinog vakufa u selu Bičer

Okolnosti pod kojima je obavljan prijelaz preko Bosne u Bičeru i Desetniku možemo preciznije utvrditi tek od 1724-1725. godine.

Saobraćaj na navedenim prijelazima od ove godine obavljan je čamcima koji su bili u privatnom vlasništvu/*mulk*. Njihovi vlasnici obavljali su transport i koristili prijelaze uz saglasnost lica koje se u izvorima naziva samo općim imenom *sahibi - erz*, kako je osmanska administracija označavala spahije kao uživaoce vojničkih dirlika. Dodjeljivanje prava ubiranja pristojbi na riječnim prijelazima vojničkom sloju društva bila je, inače, uobičajena praksa u Osmanskom carstvu. Dozvola *sahibi - erza* bila je neophodan uvjet za neometano saobraćanje čamaca na prijelazima u Bičeru i Desetniku, zbog toga što su se spomenuti prijelazi nalazili na zemlji čiji mu je prihod država ustupila na uživanje kao vojnom licu. U izvorima se navodi da je Abdi-spahija 1724-1725. godine sagradio čamce u Bičeru i Desetniku na prijelazima koji su mu bili dodijeljeni/*tahsis* uz dozvolu *sahibi - erza*. Nakon njegove smrti, čamce i prijelaze koristio je oko 40 godina, po principu nasljedstva, njegov sin Omer-spahija. Mehmed-efendija je za očevo života od njega kupio čamce, a mjesta za prijelaz ustupljena su mu uz plaćanje novčanog ekvivalenta/*bedel sahibi - erzu*.¹⁸

5. Mehmed-efendijin vakuf u selu Bičer

Primjere uvakufljanja čamaca i lađi nalazimo u različitim periodima osmanske historije. Čamci su obično bili uvakufjavani s dobrotvornim ciljem, odnosno da bi se njima besplatno vršio prijevoz robe i putnika preko rijeka. Opstanak ovih vakufa i finansiranje lađarske službe bili su osiguravani pomoću vakufskih čifluka koji su davani na uživanje osobama koje su vršile prijevoz.¹⁹ Pored ovoga, osmanski sistem muafijeta imao je značajnu ulogu u održavanju lađi i stimuliranju lađara za obavljanje besplatnog prijevoza. Njihove mezre bile su oslobođene od plaćanja izvanrednih poreza, a

18 GHB, *Sidžil* br. 21, str. 38

19 Orhan Gazi (1326-1362) uvakufio je, tako, osim lađi na mjestu Dil İskelesi (širi lokalitet na rječici Dil deresi u nahiji Gebze, sandžak Kocaeli), još i pet čifluka, koji su bili namijenjeni lađarima i seoskom imamu. C. Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda*, str. 106

ponekad čak i od plaćanja ušura i resmova.²⁰ Osmanska praksa poznavala je i vakufske lađe koje su naplaćivale prijevoz putnika i robe. Od novca koji se na taj način stjecao održavale su se džamije i drugi vakufski objekti iz skupine „*muessesat-i hayriyye*“.²¹

U Bosanskom ejaletu nije bilo mnogo slučajeva uvakufjavanja lađi i čamaca. U literaturi smo uspjeli pronaći samo jedan podatak o ovome. Legator Hasan-aga, sin Mustafin, zapovjednik palanke u Priboju, uvakufio je 1758. godine 25 groša godišnje od najamnine skele u Boranovićima, i 10 groša godišnje od zakupa jedne druge skele na Limu, kojima je on od davnina upravljao sa znanjem vlasnika zemlje²² i prema šerijatskim ispravama.²³ Slučaj uvakufjavanja čamaca u selima Bičer i Desetnik posebno je interesantan upravo zbog toga što postoji mali broj primjera ove vrste vakufa u Bosanskom ejaletu.

Mehmed-efendija sin je Omer-spahije, a Abdi-spahijin unuk. Na osnovu dokumenata se može zaključiti da je bio kadija, ali nemamo podataka o tome u kojem je mjestu službovao.²⁴ Samo u broskoj nahiji u XVIII stoljeću postojao je čitav niz kadija i naiba s imenom Mehmed, tako da se ne može sa sigurnošću reći da li je neki od njih, možda, identičan s Mehmed-efendijom koji je osnovao vakuf u selu Bičer.²⁵ Imao je čifluke u broskoj nahiji. Obavio je hadž. Neko vrijeme boravio je na Visokoj porti,

---

20 Sultan Bayazit I (1389-1402) uvakufio je lađe na riječnom prijelazu Prangi na rijeci Marici. Lađarska služba je s carskim beratom bila povjerena stanovništvu sela Saruhan, Sulemiš i Sofular (?) Mehmedi. U vrijeme Bajazita II (1481-1512) vakufske mezre koje su lađari uživali, bile su oslobođene od resmova, desetine i izvanrednih poreza. Oni su, zauzvrat, pored obavljanja prijevoza, bili obavezni da popravljaju lađe kada to bude potrebno. *Ibidem*, str. 107, 108, 113

21 Raniji misirski valija Skender-paša uvakufio je 1560. godine jednu lađu za izdržavanje svoje džamije u Kanlidži. Da bi osigurao njeno uspješno poslovanje i otlonio konkurente osigurao je izdavanje carske naredbe kojom se zabranjivalo obavljanje prijevoza drugim lađama na relaciji kojom je saobraćala vakufska lađa. *Ibidem*, str. 90

22 Alija Bejtić je *sahibi* - erz preveo kao vlasnik zemlje, umjesto gospodar zemlje.

23 Alija Bejtić, *Priboj na Limu pod osmanskom vlašću*, Sarajevo, 1945. str. 36, 37, 54 ; Alija Bejtić, "Stari trgovački putevi u donjem Polimlju", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, XXII-XXIII/1972-1973, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1976. str. 169-170.

24 GHB, *Sidžil* br. 21, str. 38

25 Usp. H. Kreševljaković i D.M. Korkut, *Travnik u prošlosti* (1464-1878), Zavičajni muzej Travnik, 1961. str. 141-142.

ali ne znamo kojim poslom.²⁶ Iz svega navedenog može se zaključiti da je bio ugledan i imućan čovjek, pa je kao takav i bio u prilici da osnuje vakuf u selu Bičer.

U dva dokumenta iz *sidžila* sarajevskog kadije za period 1780-1782. nalaze se podaci o vakufu koji je Mehmed-efendija ustanovio za džamiju koju je podigao u selu Bičer. Čamce koji su bili njegovo privatno vlasništvo Mehmed-efendija je mogao, prema važećim pravnim propisima, bez bilo kakvih smetnji izdvojiti iz svog imetka i uvakufiti ih kao šerijatski pravi vakuf. Međutim čamci sami po sebi nisu mogli donositi prihod ukoliko ne bi saobraćali na riječnim prijelazima kod Bičera i Desetnika, te njihovo uvakufjavanje bez prava na obavljanje i naplaćivanje prijevoza ne bi moglo poslužiti za izdržavanje džamije u Bičeru. Zbog toga je Mehmed-efendija za uvakufljenje prihoda koji su proizlazili iz njegovog prava korištenja prijelaza/*tasarruf* prethodno osigurao saglasnost *sahibi - erza*, što se vidi iz nekoliko podataka sadržanih u hudždžetu koji je izdat nakon sudskog spora i rasprave iz 1781. godine. Mehmed-efendija je tada na sudu izjavio da je uvakufio mjesta prijelaza i čamce s dozvolom *sahibi - erza* kao pravi vakuf/*vakf-i sahib*.²⁷ Na istoj raspravi u dokazni materijal u korist Mehmed-efendijinih tvrdnji, između ostalog, ulazila je i tezkerica koju je *sahibi - erz* izdao o ovom pitanju.²⁸

Prema uvjetima koje je postavio vakif, čamci u Bičeru i Desetniku su se trebali izdavati u najam/*icare*. Dvije akće od prihoda koji se na taj način bude ostvarivao bile su namijenjene za dnevnu plaću imamu koji bude za vrijeme ramazana obavljao teravih -namaz u hadži Mehmed-efendijinoj džamiji u selu Bičer. Muteveliji vakufa pripadala je jedna akća dnevno. Višak prihoda koji preostane nakon što se izvrše navedene isplate, trebalo je sačuvati i po potrebi trošiti za popravke džamije i čamaca, ukoliko bi oni bili oštećeni. Mutevelijsku službu Mehmed-efendija ostavio je za sebe dok je živ. Nakon njega mutevelijsku službu trebali su, s koljena na koljeno, obavljati njegovi potomci.²⁹

26 GHB, *Sidžil* br. 21, str. 38

27 Mjesta prijelaza on nije mogao zakonito uvakufiti kao pravi vakuf, budući da nisu bili njegovo vlasništvo, pa ovu izjavu treba shvatiti kao uvakufjavanje čamaca i prihoda koji su mu pripadali na osnovu prava da koristi ove prijelaze. Iz daljnjeg teksta dokumenta se vidi da je taj prihod ostvarivan izdavanjem čamaca u najam.

28 GHB, *Sidžil* 21, str. 38.

29 *Ibidem*, str. 37, 38

6. Sporovi oko skela u Bičeru i Desetniku 1778-1781. godine

Uzurpacija vakufske imovine bila je česta i raširena pojava u Bosanskom ejaletu u XVIII stoljeću. Zloupotrebe su uzimale sve više maha dovodeći u pitanje opstanak vakufa, a time i nastavak rada brojnih džamija, medresa i ostalih vakufskih objekata, osnovanih s dobrotvornim i bogougodnim ciljevima. O ovome svjedoči više bujruđija različitih bosanskih valija kojima se, zbog učestalosti pritužbi o različitim nezakonitim radnjama, naređivalo pregledanje i provjeravanje vakufske imovine na nivou cijelog ejaleta. Država se aktivno uključila u rješavanje vakufskih problema naređujući da se posredstvom suda, i sa znanjem specijalnog državnog izaslanika/*mubašir* i uglednih ljudi u ejaletu, ispituju navodi o nelegalnim radnjama te da se one otklone, ukoliko se ustanovi da su spomenuti navodi bili istiniti.³⁰ Miješanje spahija u vakufske poslove s ciljem stjecanja ličnog profita je među različitim vrstama nezakonitih radnji predstavljalo značajan problem za vakufe u Bosanskom ejaletu. Primjeri za ovakvo postupanje u Bosni se mogu pronaći još u XVI stoljeću.³¹ Kriza timarskog sistema u XVII i XVIII stoljeću samo je doprinijela učestalosti sporova između spahija i vakufskih mutevelija.

Negativne tendencije u vakufskim prilikama u Bosni u XVIII stoljeću, nisu zaobišle ni Mehmed-efendijin vakuf u selu Bičer. Opstanak vakufa bio je došao u pitanje zbog višegodišnjeg miješanja spahije Saliha Obralića, sina Husejinovog, u poslove skela u Bičeru i Desetniku, na kojima su prijevoz robe i putnika vršili vakufski čamci. Predstavnik vakufa u sporu oko navedenih skela bio je sam vakif hadži Mehmed-efendija, u svojstvu mutevelije, budući da je tu službu prema vakfiji ostavio doživotno za sebe. Predmet spora bilo je pravo korištenja riječnih prijelaza Bičer i Desetnik.

Preuzimanje skele u Bičeru i Desetniku od strane Saliha Obralića desilo se oko mjeseca maja 1778. godine. To se može zaključiti na osnovu

---

30 U jednoj bujruđiji iz 1753. godine navodi se da su Divanu Bosne stigle obavijesti da se, zbog nemara onih koji su zaduženi da o tome vode računa, širom pokrajine ruše džamije, mesdžidi i sva mjesta na kojima se obavljala ibadet, te da se upropaštava i nestaje vakufska imovina. S ciljem otklanjanja navedenih negativnih pojava, bilo je naredeno da se, kadiluk po kadiluk, pregleda i provjeri sva vakufska imovina u ejaletu. Usp. NUBBiH, Odjeljenje specijalnih zbirki, Rukopisna zbirka, TR-13, str. 20.

31 Adem Handžić, "Husrev-begov vakuf na prelazu iz XVI u XVII stoljeće", *Analiti GHB*, knjiga IX-X, Sarajevo, 1983, str. 215

toga što je sredinom zu-l-hidždžeta 1195., odnosno u periodu od 28. XI do 7. XII 1781. godine, Mehmed-efendija na sudu izjavio da je Salih Obralić odbio vakufske čamce sa prijelaza u Bičeru i Desetniku te da već tri i po godine svojim čamcima obavlja prijevoz.³² Ovakav razvoj situacije omogućilo je to što je vakif i mutevelija hadži Mehmed-efendije neko vrijeme boravio izvan Bičera, zbog čega nije bio u stanju voditi računa o vakufskim poslovima. U izvorima se navodi da je otišao na hadž, za što je u onovremenim komunikacionim prilikama bilo potrebno duže vrijeme, a neposredno iza toga boravio je neko vrijeme i na Visokoj porti. Preuzimanje skela koje su bile izvor vakufskih prihoda bilo je uzrok propadanju vakufa. Nekoliko narednih godina vodili su se oko prava uživanja spomenutih skela sporovi o kojima je bila obaviještena i centralna vlast u Istanbulu.

Nakon povratka Mehmed-efendije u Bosnu, Salih Obralić nije odustao od skela u Bičeru i Desetniku. Prema osmanskoj praksi, svaki podanik imao je pravo centralnoj vlasti uputiti pritužbu za rješavanje nekog problema ili spora. Mehmed-efendija je, u skladu s tim, od sultana zatražio zaštitu vakufskih prava i sprečavanje uzurpacija. Porta je o ovome pitanju izdala tri fermana. Prvi od njih izdat je u prvoj desetini rebiu-l-ahira 1193. godine (18.-19. IV 1779.). Nije sačuvan ni u originalu ni u prijepisu. Podatke o njemu nalazimo u fermanima koji su uslijedili nakon njega. Zapovijest iz 1779. godine zabranjivala je dalje miješanje Salihu Obraliću u pitanja skela Bičer i Desetnik. Na osnovu izvještaja defteri - emina, ispostavilo da je on imao pravo samo na prihode od tri skele u Visokom, Kaknju i samoj Zenici, koje su uspostavljene zbog toga što je poplava razorila mostove koji su se ranije tu nalazili. Carska naredba je nakon ovoga bila izgubljena, a Salih Obralić je, i pored svih opomena, i dalje nastavio s ubiranjem prihoda od skela u Bičeru i Desetniku.³³

Spor se nastavio i dalje, pa su upućene nove molbe Porti. One su rezultirale s dvije carske naredbe sredinom ša'bana 1195. godine (2. VIII-11. VIII 1781). Jedna od njih imala je isti smisao kao i naredba iz aprila 1779. godine. Porta je na molbu Mehmed-efendije i stanovnika Bičera i Desetnika obnovila izgubljenu prvobitnu naredbu i ponovo zabranila Salihu Obraliću da se miješa u poslove riječnih prijelaza u Bičeru i Desetniku.³⁴ Stanovništvu spomenutih sela propadanje Mehmed-efendi-

32 GHB, *Sidžil* br. 21, str. 38

33 *Ibidem*, str. 39

34 *Ibidem*, str. 39

jinog vakufa nije odgovaralo, jer se radilo o ustanovi od opće koristi. Pored toga, oni su bili džematlije džamije u Bičeru, čiji je opstanak bio doveden u pitanje. Ova naredba bila je upućena bosanskom valiji i naibima brodske i visoke nahije.

Druga naredba iz 1781. godine razlikovala se od do tada izdatih. U uvodnom dijelu fermana navodi se da je molbu uputio hadži Mehmed tražeći da se omogući postupanje u skladu s vakfijom i spriječi mješanje Salih Obralića. Posebno je zanimljiva, jer se iz nje vidi koliki je značaj pitanje vakufa imalo za osmansku vlast i koje su sve instance bile uključene u rješavanje problema i sporova koji su se pojavljivali. Šejhu-l-islam dao je preporuku za izdavanje naredbe. Upućena je bila bosanskom muli (Bosna kadisi). U njoj se naređivalo da se Salih Obralić posredstvom zabita privede na šerijatski sud te da se stvar ispita i provede sudski postupak. Niko se, prema naredbi, nije smio miješati u poslove vakufa s ciljem da se on ukine, sve dok je Mehmed-efendija mutevelija s carskim beratom i dok vakuf funkcionira prema zakonu.³⁵

Sudski postupak proveden je u sredinom mjeseca zu-l-hidždžeta 1195. godine (28. XI-7.XII 1781) na sarajevskom sudu, u prisustvu specijalnog valijinog izaslanika (mubašir) čokadara Ismail-age. Salih Obralić je na optužbe o uzurpaciji odgovorio tvrdnjama da prihodi navedenih skela ulaze u njegov berat. Međutim kada je pregledan dokazni materijal, sud je utvrdio da prijelazi u selima Bičer i Desetnik nisu navedeni ni u berat ni u kopiji deftera. Donijeta je presuda da se prijelazi u Bičeru i Desetniku vrate vakufu. Salih Obralić opomenut je da se odrekne i više ne miješa u poslove spomenutih prijelaza. Spor se na ovaj način uspješno završio za vakuf, koji je potvrdio svoje pravo da koristi prihode od skela u selima Bičer i Desetnik.³⁶

Navedeni sukobi oko vakufskih skela u Bičeru i Desetniku dodatni su primjer koji potvrđuje brojne podatke o lošem stanju vakufa u Bosni u XVIII stoljeću. Rekonstrukcija navedenog spora, pored ovoga, posebno rasvjetljava negativnu ulogu spahija u daljem pogoršanju vakufskih prilika te nam daje priliku da bolje sagledamo poprilično tromu provedbu naredbi centralne vlasti, posebno kada su u pitanju manji vakufi.

---

35 *Ibidem*, str. 37

36 *Ibidem*, str. 38

Ključne riječi: dolina Bosne, Bičer i Desetnik, rječni saobraćaj, skele, prijelazi, vakufljenje čamaca i lađa, spahije, ubiranje pristojbi, uzurpacija vakufske imovine, Salih Obralić, sudski sporovi.

Summary

Contribution to the research of transportation in valley of river Bosnia: ferry boat near village Bičer and Desetnik in XVIII century

To establish a fact of, until now unknown ferry near Bičer and Desetnik, and their historiographical elaboration, we tried to supplement the knowledge about traffic activities in the Bosna valley and draw attention to the possibility and importance of studying river ferries, as a predominant form of river traffic in Bosnia during Ottoman reign. River crossing was an important issue for populations which lived in the micro region of Bičer and Desetnik. Establishing connection was dictated to carrying out everyday private and official visit, transporting food and other life important groceries. Ferry boats in the Bičer and Desetnik passed through quite a tumultuous period in the XVIII century. For some time they were not in function because of unknown reasons, and in the year 1724-1725 they were renovated thanks to the Abdi-spahi who allowed the construction of boat for crossing the river. Boats were his own property. The river crossing was with the agreement of *sahibi erza*. After him the river crossing was used by his son Omer-spahi, based on the principle of inheritance. Then he sold his boats to his son Mehmed, who came to the possession of a place crossing the river by paying money which was equivalent to *sahibi erzu*. Particularly interesting period of the history of ferry boat happened when boats and income which came from renting boats were given as endowment (waqf) with an agreement of *sahibi erza*. Because of that ferry boat in Bičer and Desetnik are important to the history of waqf in this region, as in regards of specific objects of endowment and also as an example of spahi interference with waqf business. After that generated income from renting boats were used for financing mosque in the village of Bičer. It was a rare case of this kind in the Bosnian *elayet*. Right of the use of ferry caused dispute in year 1778 between Mehmed efendi's waqf and spahi Salih Obralić, about which news reached even the headquarter in Istanbul. Government took active part to solve this dispute, but their order was put into effect very slowly on the terrain. The dispute ended in year 1781 on the benefit of the waqf, after court hearings in front of a Bosnian mula.